

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

УДК 159.922.2:

378.147.091.33-027.22

ШЛІМАКОВА І.І.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри екологічної психології
та психічного здоров'я, Чернігівський
національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів

У статті розглядаються методичні підходи до структурування практичної частини навчального курсу «Екологічна психологія». Обґрунтовується логіка підготовки студентів до практичних занять, наводяться приклади завдань позааудиторної самостійної роботи. Описуються форми проведення семінарських та практичних занять.

Ключові слова: екологічна психологія, екологізація, компліцитність, позааудиторна самостійна робота, аудиторна робота, інтерактивні методи.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ ПО КУРСУ «ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ»

В статье рассматриваются методические подходы к структурированию практической части учебного курса «Экологическая психология». Обосновывается логика подготовки студентов к практическим занятиям, приводятся примеры заданий самостоятельной работы. Описываются формы проведения семинарских и практических занятий.

Ключевые слова: экологическая психология, экологизация, комплицитность, внеаудиторная самостоятельная работа, аудиторная работа, интерактивные методы.

Постановка проблеми. Визначальним кроком для розв'язання екологічних проблем сучасності, на переконання багатьох науковців, є екологізація освіти та науки. Під екологізацією освіти розуміється, перш за все, включення до змісту програм навчальних курсів екопсихологічного компоненту, спрямованого на формування екологічно свідомої особистості. На жаль, сьогодення освітня система зорієнтована переважно лише на екологічну, а часто просто біологічну просвіту [2], що, однозначно, не можна назвати екологізацією освітнього простору. Окрім цього, навіть якщо і залучається екологічна складова до змісту навчальних програм, то вона не має достатнього психологічного підґрунтя. Як наслідок цього, за результатами досліджень екопсихологів, ми констатуємо недостатній рівень сформованості екологічного мислення, екологічної свідомості дітей та молоді, споживацький характер ставлення до довкілля, прояви екодевіантної поведінки.

Звідси витікає актуальність та важливість введення до навчальних планів вищих навчальних закладів курсу «*Екологічна психологія*». Розробляючи логіку викладання предмету, ми

базувалися на ідеях компліцит-концептуального підходу В.О. Скребця [3]. Основою даного підходу виступає розвиток компліцитності (причетності), якості завдяки якій свідомість особистості набуває екологічного змісту. Тобто, обговорюючи проблематику екологічної психології, поряд із ознайомленням студентів з теоретичними засадами даної наукової галузі, значна увага приділялась формуванню компліцитарного (причетного) характеру екологічної свідомості студентів, розвитку у них екоатрибутивності, екологічних цінностей, екологічного мислення, екологічно доцільної поведінки.

Беручи до уваги досвід вітчизняних та зарубіжних екопсихологів, а саме О.В. Гагаріна, О.В. Грезе, І.В. Кряж, А.М. Львовичкіної, В.І. Панова, К.Г. Сердакової, В.О. Скребця, Л.В. Смолової, С.В. Чеботарьової, нами розроблено та апробовано програму проведення практичної частини навчальної дисципліни «Екологічна психологія» для студентів 3-го курсу спеціальності «Психологія».

З огляду на це, **метою** нашої статті є обґрунтування змісту та методичних основ вивчення на практичних та семінарських заняттях дисципліни «Екологічна психологія» майбутніми психологами.

Виклад основного матеріалу. Структурно програма складається з трьох модулів, які розкриваються у десяти темах лекцій та десяти темах практичних і семінарських занять. У процесі вивчення курсу розглядаються наступні проблеми: 1. Екологічна психологія як наука. 2. Методологічні основи екологічної психології. 3. Середовище як категорія екологічної психології. 4. Свідомість – одна з основних категорій екологічної психології. 5. Розвиток екологічної свідомості у філо- та онтогенезі. 6. Психологічні особливості буденної екологічної свідомості. 7. Природничо-культурологічні складові екологічної психології українців. 8. Психологічні механізми адаптації до екстремально змінених умов існування. 9. Еколого-психологічна експертиза. 10. Еколого-психологічна освіта та виховання.

Тематика практичних занять з курсу логічно узгоджується з темами лекцій. Після прослуханої лекції навчальна діяльність студентів передбачає виконання завдань позааудиторної роботи та безпосередню роботу на семінарах і практикумах, тобто аудиторну роботу.

Метою завдань блоку «*Позааудиторна робота*» є сприяння поглибленню й розширенню знань студентів, формуванню у них інтересу до пізнавальної діяльності у позанавчальний час. Матеріали блоку включають завдання для актуалізації теоретичних знань, завдання для позааудиторної самостійної роботи, тематику рефератів та курсових робіт.

Завдання для актуалізації теоретичних знань орієнтують

студентів на перевірку теоретичних знань, отриманих під час засвоєння лекційного матеріалу з певної теми. Формулюється п'ять запитань до теми та пропонується перевірити свої знання за допомогою тестового опитувальника.

На наступному етапі студенти виконують *завдання для позааудиторної самостійної роботи*. Дані завдання являються своєрідним підготовчим етапом до семінарів та практикумів, їхньою метою є розширення наукового кругозору майбутніх психологів у контексті проблеми, яка вивчається. Пропонується виконати 10 завдань, більшість із них носить творчо-пошуковий характер, що сприяє реалізації творчих можливостей студентів, спонукає їх до наукового мислення, розвиває навички дослідницької роботи. Завданнями передбачено конспектування першоджерел, створення логічних схем, підготовка анотацій до наукових публікацій, оформлення словника-тезаурусу, заповнення таблиць і т.п.

Більшість виконаних завдань озвучується у процесі аудиторної роботи (під час семінарів, міні-конференцій, практикумів, ділових ігор та ін.). Нижче представлено приклади завдань до різних тем.

Завдання до теми 1. «Екологічна психологія як наука»:

- Уважно прочитайте рекомендовану літературу, осмисліть матеріал і заповніть таблицю «Історичний розвиток екопсихологічних ідей».

Історичний розвиток екопсихологічних ідей		
Період часу	Вчений-мислитель	Сутність ідей даного мислителя (стисло)
Історична епоха		
Сучасна доба		

Дана таблиця презентується студентами на семінарському занятті у процесі опрацювання питання «Історія розвитку та становлення екологічної психології».

- Подумайте, у яких предметних галузях відбувається синтез екології і психології та визначте, яке із завдань екопсихології може вирішуватись у цій галузі.

Наприклад:

Екологія + психологія → вирішення проблем екологічної освіти та виховання

в педагогічній психології

Екологія + психологія → формування аксіопсихологічних аспектів екологічних знань

в соціальній екології

Результати виконаного завдання доповідаються на науковій міні-конференції «Сучасні тенденції розвитку вітчизняної екологічної психології».

- Зверніться до статей, що опубліковані у збірнику наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, серія "Екологічна психологія". Відберіть з них публікації, які відображають особливості російського та вітчизняного підходів до розуміння об'єкту, предмету, завдань екологічної психології. Проаналізуйте їх, з'ясовуючи методологічні особливості російської та української екологічної психології.

Завдання виконується письмово, як індивідуальна самостійна робота.

Завдання до теми 4. «Свідомість – як одна з основних категорій екологічної психології»:

- Подумайте, як триєдність понять «Світ у нас», «Ми у світі», «Світ це ми» можна співвіднести з категорією екологічної свідомості. Аргументуйте свої судження.

Судження студентів звучать наприкінці семінару «Психологія екологічної свідомості» (тема 4).

- Підберіть наукові публікації останніх років, у яких висвітлюються результати емпіричних досліджень екологічної свідомості осіб різного віку. Ретельно опрацюйте одну з них. На основі публікації створіть презентацію в програмі Power Point про особливості екологічної свідомості дітей, підлітків, молоді або дорослого населення України. Подумайте, чому для презентації Ви вибрали ту чи іншу вікову категорію?

Презентації демонструються студентами під час семінару-практикуму «Діагностика екологічної свідомості». Після представлення презентації називаються діагностичні методи, що були використані дослідниками. Всі методи фіксуються із зазначенням, яку саме складову екологічної свідомості діагностує та чи інша методика.

У контексті позааудиторної роботи також передбачена підготовка реферату по темі, яка вивчається. Пропонується реферативно розкрити одну з 10 запропонованих проблем, підготовлений реферат захищається студентом.

Контроль позааудиторної самостійної роботи студентів включає: відповіді на контрольні або тестові запитання; написання термінологічних диктантів; перевірку конспектів, виконаних індивідуальних завдань; захист рефератів; аналіз створених схем і т.п.

Основним завданням, яке стоїть перед викладачем в ході проведення занять блоку «*Аудиторна робота*» є створення інтерактивного еколого-психологічного середовища. Під інтерактивним еколого-психологічним середовищем ми розуміємо таке освітнє середовище, у якому і викладач, і студенти виступають рівноправними суб'єктами навчання. Передача та засвоєння знань здійснюється за допомогою інтерактивних методів, які викликають інтерес до пізнавального процесу, розвивають творчий потенціал особистості.

Організація інтерактивного еколого-психологічного середовища передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових і ділових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідних ситуації, групових дискусій, проведення еколого-психологічних тренінгів тощо. Таке освітнє середовище дає можливість проаналізувати власні екологічні цінності й екологічну поведінку та цінності й поведінку товаришів і змінити своє ставлення до навколишнього середовища у позитивному руслі, свідомо засвоїти еконормативні дії по відношенню до довкілля та власного «Я».

Практикується проведення такої форм аудиторної роботи, як *семінари різних типів*, а саме: 1) просемінар (вступне заняття, метою якого є ознайомлення студентів зі специфікою проведення занять з курсу «Екологічна психологія»; 2) семінар, який має на меті поглиблене вивчення курсу; 3) семінар, що передбачає ґрунтовне опрацювання окремих, найбільш важливих або типових у методологічному відношенні тем курсу; 4) семінар дослідницького характеру, тематикою якого є окремі теоретичні та (або) практичні аспекти екологічної психології; 5) проблемний семінар; 6) семінар-практикум.

Основною метою семінарського заняття з екологічної психології є узагальнення поняттєвого апарату по темі, змісту вітчизняних та зарубіжних теоретичних концепцій, сутності екопсихологічних закономірностей; визначення студентами власного ставлення до екопсихології, як доволі молодій галузі психологічного знання; формування у них власного екопсихологічного світогляду.

Контурно окреслимо деякі форми інтерактивної роботи на семінарських заняттях різних видів.

Під час осмислення проблеми «Методологічні принципи екологічної психології» на семінарі «*Методологічні основи*

екологічної психології» (тема 2) застосовується метод термінологічного розігріву. Викладач об'єднує студентів у дві групи. Кожній групі пропонується картка, на якій написано три принципи екологічної психології: *картка 1* – принципи системного підходу, гуманістичного спрямування, позитивізму установок; *картка 2* – принципи екологічності, співробітництва, еколого-антропогенної єдності.

Упродовж 3-х хвилин студенти заповнюють картки. Після завершення підготовчого етапу групи по черзі зачитують сутнісне значення принципу, не називаючи його. Інша група повинна назвати принцип. Обговорення проблеми завершується міні-дискусією на тему «Навіщо потрібно знати принципи екологічної психології людині, яка професійно не займається даною наукою?»

На практичній частині семінару **«Середовище як категорія екологічної психології»** (тема 3) студенти працюють у мікро-групах (по 3-4 чоловіки). Кожна група отримує по кілька фото (ілюстрацій) різних фрагментів середовища. Завдання: 1) охарактеризувати середовище за певною типологією (відповідно до класифікації навколишнього, просторового, життєвого середовищ); 2) проаналізувати ділянку оточуючого середовища з позицій підходу Е.Брунсіка, оцінити вплив даного середовища на людину; 3) здійснити аналіз даного елементу оточуючого середовища з позицій екологічного підходу Д.Гібсона, оцінити можливості, які надає це середовище дорослому, дитині.

Окрім семінарських занять практична частина курсу проходить у формі:

- **Групових дискусій**, які передбачають обговорення та співвіднесення різних точок зору на певну наукову проблему для формування більш диференційованого уявлення про той чи інший аспект наукового екопсихологічного знання або прийняття певного рішення. Групова дискусія проводиться, наприклад, по темі 2 «Методологічні підходи в екологічній психології». *На підготовчому етапі* студенти вдома самостійно опрацьовують роботи вітчизняних та зарубіжних екологічних психологів (Р.Баркера, Дж. Гібсона, С.Д. Дерябо, І.В. Кряж, К. Левіна, А.М. Львовичкіної, В.І. Панова, В.О. Скребця, Ю.М. Швалба, В.А. Ясвіна). *На занятті* студенти об'єднуються у кілька груп, кожна з яких представляє погляди науковців у контексті одного з підходів. У ході дискусії варто дати відповіді на наступні питання: У чому проявляються суперечності між представленими концепціями? Які переваги та недоліки певного підходу? Чим доповнюють підходи один одного? Який з підходів є найбільш перспективним для розвитку вітчизняної науки? *Заклучний етап* передбачає формулювання висновків, обговорення питання

щодо можливостей застосування отриманих знань.

- *Ділових ігор*, що являють собою створення та захист екопсихологічних проєктів. Це творчі заняття, які передбачають розвиток прогностичних навичок та вмій, необхідних для самостійного конструювання власних знань та їх втілення в практичну площину через різні екопсихологічні ініціативи.

- *Аналізу конкретних ситуацій (case - study)* – у процесі проведення таких занять аналізуються конкретні еколого-психологічні ситуації. Обговорюючи ситуацію, студенти визначають її проблематичність та своє ставлення до ситуації, розробляють пропозиції щодо її покращення на підґрунті екопсихологічного знання. Так у контексті вивчення теми «Розвиток екологічної свідомості у філота онтогенезі» на занятті аналізуються конкретні екопсихологічні ситуації взаємодії людини з природними об'єктами, студенти розкривають психологічні причини позитивного впливу світу природи на людину, наводять самостійно підібрані ситуації та приклади, аналізують їх.

- *Наукових міні-конференцій* – це своєрідні заняття-підсумки самостійної роботи студентів над науковою літературою в певному напрямку, на яких представляються та обговорюються результати проблемних досліджень. Однією з таких міні-конференцій є конференція на тему «Сучасні тенденції розвитку вітчизняної екологічної психології». Студенти *попередньо* опрацьовують наукову літературу, акцентуючи увагу на роботах вітчизняних (І.В.Кряж, А.М.Льовочкіна, В.О.Скребець, Ю.М.Швалб та ін.), російських (С.Д.Дерябо, В.І.Панов, В.А.Ясвін та ін.) і зарубіжних (М.Гомес, А.Каннер, О.І.Козленя, А.Росак та ін.) вчених. *На занятті* створюється атмосфера наукової конференції, робляться доповіді, співдоповіді, проводиться їх обговорення. *Підсумком конференції* є складання резюме щодо пріоритетних напрямків розвитку екологічної психології в Україні, досягнень екопсихологів та проблем, які потребують теоретико-практичних рішень.

- *Колоквіумів* – індивідуальних співбесід викладача зі студентом, що підсумовує самостійну роботу студента над монографіями, науковими публікаціями екопсихологів.

З метою узагальнення та систематизації матеріалу, опрацьованого на практичних заняттях, в кінці кожного заняття студентам пропонується скласти *дидактичний сінквейн* екопсихологічного змісту – короткий виклад об'ємного навчального матеріалу за допомогою п'яти рядків:

перший рядок – тема сінквейна - *одне слово* (зазвичай іменник або займенник, який означає об'єкт чи предмет, про який йшла мова на семінарі);

другий рядок – два слова (прикметники або прислівники, за допомогою яких описується ознаки та якості вибраного об'єкта чи предмета);

третій рядок – три слова (дієслова або дієприслівники, що описують характерні дії об'єкта);

четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, яка виражає особисте ставлення автора сінквейна до предмета чи об'єкта, що описується;

п'ятий рядок – одне слово-резюме, яке характеризує суть предмета чи об'єкта.

Наводимо **приклад сінквейну**, складеного студентом 3-го курсу після вивчення першої теми.

Екологічна психологія.

Нова, багатогранна.

Досліджує, переосмислює, ініціює.

Спонукає до пошуку екосмислів.

Гармонія.

Завершується курс *еколого-психологічним тренінгом* «Конструктивна взаємодія з довкіллям». Мета тренінгу - сприяти усвідомленню студентами особистісно значущих уявлень про сутність власного «Я» через їх взаємодію з навколишнім середовищем, формувати екологічні цінності, спрямувати екологічне мислення учасників на попередження екодевіантної поведінки, розвивати навички конструктивної взаємодії з оточуючим світом.

По завершенню лекційних та практичних занять студенти пишуть есе «Навіщо потрібно вивчати екологічну психологію?». Даємо відповідь на це запитання цитатами студентів:

«...курс екологічної психології дав мені можливість заново переструктурувати всі знання, які я мала до цього. Я вперше задумалась над тим, що не маючи сформованої екоатрибутивної свідомості, я сама собі ускладнюю існування у моєму життєвому просторі. Отримані знання допоможуть мені змінити ставлення до себе та навколишнього світу. Катерина М.».

«...на початку вивчення я думала, навіщо потрібен цей курс, тепер розумію, що він не просто потрібний, а вкрай необхідний... На власному прикладі я зрозуміла, що молодь, маючи високий рівень обізнаності у сфері екологічних проблем, абсолютно не усвідомлює своєї причетності до довкілля. Дякую, тобі екологічна психологія – на екосистеми я тепер дивлюся по іншому... Надія Л.».

«...екологічна психологія вчить нас рефлексувати над своїми діями по відношенню до оточення, формує екологічну свідомість, яка визначає наше продуктивне й безпечне перебування у світі... Мені подобається екологічна психологія, і я гадаю, що й надалі буду вивчати її... Юлія Б.».

Висновки. В цілому, за результатами контент-аналізу, за допомогою якого було здійснено первинну обробку студентських есе, можна зробити висновки про зміну світоглядних орієнтирів молоді у площину екологічності.

На підставі вище викладеного, думається, що представлені методичні підходи до проведення практичної частини курсу «Екологічна психологія» є ефективними для створення програм викладання основ екологічної психології у вищому навчальному закладі.

Література

1. Левочкина А.М. Использование активных методов в изучении экологической психологии с целью формирования экологического сознания студентов высших учебных заведений / А.М. Левочкина // Актуальні проблеми психології. Т. 7. Екологічна психологія : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 236-240.
2. Скребець В.О. Концептуальні засади побудови регіональної моделі екологічної освіти і виховання учнівської молоді / Скребець В.О. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 184 с.
3. Скребець В. О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи : монографія. – К. : Слово, 2004. – 440 с.
4. Шлімакова І.І. Психологічні підходи до формування екологічної свідомості особистості / І. І. Шлімакова // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. Благодійного фонду імені Антона Макаренка Київського ун-ту імені Бориса Грінченка. – К., 2012. – Вип. 1. – С. 258-267.

In the article methodical approaches to structuring of practical part of educational course «Ecological psychology» are considered. Logic of preparation of students to practical employments is grounded; examples of tasks of independent work are made. The forms of conducting of seminars and practical employments are described.

Keywords: *ecological psychology, ecologization, complicity, independent work, audience work, interactive methods.*